

Irak

Irak'ın Mezhepsel Yapısı ve Etkileri

Yeşim Demir*

Giriş

Ortadoğu coğrafyasında yaşayan insanların birbirlerine olan yakınlık veya ayrılıklarını belirleyen unsur, dün olduğu gibi bugün de büyük ölçüde din olmuştur. İnanç ve düşünce farklılıkları ayrımcılık nedeni olarak görüldüğünden şiddet ve çatışmaların ardı kesilmemiş günümüze kadar ulaşan iç savaşa neden olmuştur.

Müslüman kimliği çekirdek bir kimlik değildir. Dini topluluklar kendi içerisinde farklı dini gruplara, mezheplere ve eğilimlere bölünmektedirler. Müslümanlar açısından çoğunluk Sünnilerde ise de İran'da ve Irak'ta Şiiiler çoğunluğu temsil etmektedir¹.

Nüfus

Bu güne kadar sağlıklı bir nüfus sayımı gerçekleştirilmemiş olmasına rağmen nüfusu, 37 milyon, dini, İslam olan Irak, tarih boyunca farklı dini ve etnik grupları bünyesinde barındırmış heterojen yapıya sahip bir ülkedir². Ortadoğu'da olup da Irak'ta olmayan siyasi, etnik ve mezhebi bir unsur neredeyse bulunmamaktadır. Resmi verilere göre bugün Irak nüfusunun % 97'si Müslüman, % 3'ü ise Hıristiyan ve diğer dinlere mensuptur. Müslümanlar içerisinde de Şii Arap, Türkmen ve Kürtlerin toplam oranı % 60 – 65 iken, Sünni Arap, Kürt ve Türkmenlerin oranı % 32 – 37 civarındadır. Irak, günümüz İslam dünyasında Şiiilerin çoğunluğu oluşturduğu dört ülkeden biridir³. Ülkenin güneyinde dini

(*) Dr., ANKA Enstitüsü Bilimsel Danışma Kurulu Üyesi.

(1) Davut Dursun, "Ortadoğunun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.50, Y.2005, s.1255.

(2) Joyce N. Wiley, *Irak Şiiileri*, Metin Mutanoğlu ve Osman Baş(Çev), Ekin yay., İstanbul, 2004, s.20.

(3) "Irak Siyasetini Anlama Klavuzu", http://file.setau.org/Files/Pdf/20130920191335_iraksiyasetininanlamaklavuzu.pdf, s.149.

bir topluluk olan ve ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Şii Araplar, kuzeyde etnik gruplar olan Kürtler ve Türkmenler ile bu ikisinin arasında da Sünni Araplar bulunmaktadır. Bunun dışında irili ufaklı birçok dini ve etno-dini gruplar da bulunmaktadır⁴.

Sosyal Yapı

Irak'taki Müslümanlar, Şii ve Sünni olmak üzere iki ayrı mezhebe mensupturlar. Irak'ta yaşayan Şii Araplar, Sünni Araplar gibi aynı asıldan olup kökenleri Arap'tır. Irak'ın orta bölgesinde çoğunluk olarak yaşayan Sünni Arap kesimi, Irak'ın genel nüfusunun %17'sini teşkil etmesine rağmen tarih boyunca ülkede yönetici bir kesim olmuşlardır. 18. yüzyılın sonlarına kadar Şii Araplar Necef, Kerbela, Kazımya, Samara gibi kutsal sayılan şehirler ile bu şehirlere bağlı ilçe ve kasabalarda yaşamaktaydılar. 20.yy. başlarından itibaren ülkede çoğunluk haline gelmişlerdir. İktidarı ele geçirmek için yaşanan siyasi çatışmalara rağmen Sünni ve Şii kesimler, Irak'ta kültürel ve sosyal açıdan sıkı ve ortak bir ilişki içerisinde yaşamıştır. Yani Irak'ta bu iki kesimin arasında yaşanan gerginliğin ve çekişmenin kültürel ve etnik bir çekişme değil, siyasi bir çekişme olduğu açıkça görülebilmektedir⁵.

İslamiyet'e Geçiş

Irak, hem tarihi hem de İslam mezheplerinin gelişimini etkileyen önemli olayların yaşandığı bir mekân olarak da görülmektedir⁶.

Irak'ta İslam dini, özellikle Halife Ömer Bin Al-Hattap döneminde Saat Bin Ebi El-Vakkas liderliğindeki (H. 23 – M. 644) İslam ordusu, Rüstem liderliğindeki Fars ordusunu Kadisiyye Savaşı'nda yendikten sonra yayılmıştır. Bu savaşta İslam ordusu, H.16 / M.636'da Sasani İmparatorluğunun başkenti olan El-Medain'i ele geçirmiş ve böylece İslam dini Irak'ta yayılmıştır⁷.

Irak, Şii ve Sünni oluşumların tarihi ile yakından alakalı bir coğrafyadır. Bu nedenle Şii-Sünni ilişkileri açısından da önemli bir tarihi geçmişe sahiptir. Tarihi süreçte Şiiliğin ve Sünniliğin Irak'ta var olma ve hâkimiyet mücadelesinde Şii-Sünni kutuplaşmasının yaşandığı dönemler olduğu gibi yakınlaşma ve işbirliğinin yaşandığı dönemler de olmuştur.

Şii

Şia mezhebi bilindiği gibi bugünkü Irak topraklarında doğmuş, ilk topluluklar, iç çekişmeler ve büyük isyanlar yine bu bölgede görülmüş, Şiiliğin örgütlü ve örgütsüz çeşitli şekilde oluşumları İslam'ın birinci asrından itibaren bu bölgeden diğer coğrafyalara taşınmıştır.(s.322)

Iraklı Şii Arapların önemli sayılacak bir kısmının Şiileşmesi çok eski olmayan bir tarihte gerçekleşmiştir. Bedevi Sünni Arap kabilelerinin 19. yüzyıldan itibaren göçebeliği bırakarak güneydeki şehir ve kasabalara yerleşmeleri sonucunda bu topluluklar, Necef ve Kerbela'daki Şii âlimlerin etkisi altına girmiş ve zaman içerisinde Şiileşmişlerdir⁸. Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında Irak'ta yoğun bir Şii nüfus göze çarpmamaktadır. Bu durum farklı kesimler arasında mezhep temelli çatışmaların da olmadığı anlamına gelmektedir. Şöyle ki, Irak'ın kültür ve toplum yapısı mezhebi zeminden çok kabile veya aşiret temelinde kuruludur. 1722 yılında İsfahan başta olmak üzere İran topraklarının bir kısmının Afganlılar tarafından işgal edilmesi İran'dan Irak'a göçü hızlandırmıştır. Bu göç çerçevesinde Safevilerle birlikte Irak coğrafyasında başlayan Şiileştirme faaliyetleri

(4) Joyce N. Wiley, *a.g.e.*, s.21.

(5) Hussein Abbas Ali Mohammed Aslan, *Kraliyet Devrinde Irak'ın Etnik Yapısı ve Siyasi Oluşumlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s.62-63.

(6) Muhammed Akozlu, "Irak'ta Şii Varlığı", *Mezhep Araştırmaları*, VI/2 (Güz 2013), s.392, <http://www.emakalat.com/download/article-file/63780>

(7) Abbas El-Azzavi, *Tarih El-İraki Kadimen ve Haditen*, İrfen Matbaası, Beyrut, 1987, s.42.

(8) Mehmet Ali Büyükkara, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini nüfusları", *Mezhep Araştırmaları*, VI/2 (Güz 2013),s.322-323, <http://www.emakalat.com/download/article-file/63778>

artmıştır. Ayrıca 19. yüzyıl başlarında (1801) Kerbela'ya yönelik gerçekleşen Vehhabi akınları da Irak'lı Şii eğilimli kabile ve kitlelerin tepkisel olarak Şiiliğe yönelmelerine sebep olmuştur. Diğer yandan da İran'ın, Irak coğrafyasıyla daha yoğun ilgilenmeye başlaması İran'ın bölgedeki nüfuzu artırdığı gibi, Şiileştirme faaliyetlerini de hızlandırmıştır⁹. Şiiiler arasında Caferiler, Aleviler, İsmaililer, Oniki imamcılar gibi farklı kollara mensup topluluklar vardır¹⁰.

Sünni

Sünni Müslümanlar İslam dünyasında % 85-90 gibi bir oranda çoğunluğu oluşturmaktadır. Hanefi, Şafii, Hanbeli/Selefi, Maliki şeklinde kollara ayrılmış olup, Hanefi ve Şafii Irak'ta önemli bir yoğunluğa sahiptir¹¹.

Irak'ta 16. yüzyıldan itibaren büyük bir imparatorluk kuran ve Sünni olan Osmanlı idaresi, Şii kesimine karşı soğuk davranmış ve bu soğuk davranış İngiltere Mandasının başlangıcına kadar devam etmiştir. Osmanlı döneminde¹² İngiltere, mandası altındaki Irak'ta 1921'de Irak devletini kurmuş ve devletin yönetimini, Irak nüfusu içinde azınlık durumunda olan Sünni kesimi vermiştir. Çünkü İngilizlerin, aşırı mezhepçi bir kesim olarak gördükleri Necef ve Kerbela şehrindeki Şii kesimin din adamlarına ve liderlerine karşı güvensizliği vardı. Dolayısıyla İngiltere bu aşırıya kaçan Şiiilerin diğer düzenli laik kesimi olumsuz etkilememesi için durdurulmalarına karar vermiş; böylece Irak devletinin yönetimini, Kral Faysal'ın liderliğindeki Sünni kesime ve yine eski Osmanlı ordusundaki Sünni kökenli subaylara devretmiştir.

Osmanlıların desteğiyle Sünni kesim, Irak'ın siyasi ve sosyal hayatını kontrol etmiştir. Hatta Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu yıkılmasına rağmen Irak'taki Sünni kesim, konumunu ve otoritesini korumayı başarabilmiştir. Sünni kesimin toplumda sahip olduğu bütün bu ayrıcalıklar ve avantajlar, peş peşe kurulan bütün Irak

hükümetleri ile sıkı bir ilişki içerisinde olmalarını sağlamıştır. Bununla birlikte Arap dünyasında Sünni kesim çoğunluğu teşkil ettiği için Irak'taki Sünni Araplar da laik Arap milliyetçiliği felsefesine çok önem vermiş ve siyasetlerini bu düşünceye göre yürütmüşlerdir¹³.

Irak'ta Dini Temele Dayalı Siyasi Oluşumlar

İslam tarihinin en köklü ayrılıklarına şahitlik etmiş olan Irak toprakları, hala bu tarihsel çekişmelerin izlerini taşımaktadır. Hemen her grup, kendisine rakip olarak gördüğü diğer gruplara karşı bir yandan siyasi mücadelesini sürdürürken bir yandan da askeri yöntemleri kurlsız bir şekilde kullanmaktadır. Saddam sonrası dönemde daha da kurlsız hale gelen bu çekişmede en belirgin rekabet unsuru mezhep ve etnik kimlikler üzerinden yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

Irak'taki siyasi partilerin faaliyetlerinin yasal zeminine bakıldığında 1921-2003 arası dönemde devletin siyaset alanında kesin otoritesinin olduğu; dini, etnik, ulusal veya bölgesel partilerin kurulmasına izin verilmediği görülmektedir. Irak'ta siyasi partileri düzenleyen ilk kanun, 1922 yılında çıkartılan Cemiyetler ve Siyasi Partiler Kanunu olmuştur. Kanuna göre siyasi parti kurulabilmesi için hükümetten izin alınması şartı konmuş, İçişleri Bakanı'na partileri gerektiğinde kapatılma yetkisi verilmiştir¹⁴. Diğer taraftan, Saddam Hüseyin, devrilmeden önce ülkedeki dini grupların faaliyetlerini devlet düzeyinde takip eden Vakıflar ve Din İşleri Başkanlığı bulunmaktaydı. Ancak Saddam Hüseyin'in 2003 yılında devrilmesinden sonra Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı kaldırılmış ve Sünni, Şii ve Hristiyan ve diğer dinler olmak üzere toplam üç vakıf kurulmuş ve bu vakıflar doğrudan bakanlar kuruluna bağlı olarak hizmet

(9) *A.g.m.*, s.393-394.

(10) Davut Dursun, *a.g.m.*, s.1255.

(11) Mehmet Ali Büyükkara, *a.g.m.*, s. 348-349.

(12) Hussein Abbas Ali Mohammed Aslan, *a.g.e.*, s.72.

(13) *A.g.e.*, s.62.

(14) http://file.setav.org/Files/Pdf/20130920191335_iraksiyasetininla-maklavuzi.pdf, s.16.

vermeye başlamıştır. Bu çerçevede söz konusu vakıflar, yasal olarak tüm faaliyetleri için Bakanlar Kurulu'ndan fon almaya başlamıştır¹⁵.

Şii düşünce zemininde faaliyet gösteren çok sayıda siyasi teşekkülün varlığı da bilinmektedir. ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra Şiiilerin lehine ülkedeki siyasi dengele- rin değişmesiyle yeni ittifaklar kurulmuştur.

Şii Ulusal Siyasi İttifakı: Saddam Hüseyin rejiminin çöküşünden sonra yapılan ilk yasama seçiminden sonra 2005'den beri Irak'ta söz sahibi olan en büyük ittifaktır¹⁶. İlk oluşumda adı Birleşik Irak İttifakı iken 2009'dan itibaren Ulusal İttifak olarak adı değişmiştir. Ulusal İttifak, Şii grupların çoğunluğunu içinde barındıran Birleşik Irak İttifakının tamamlayıcısı olmuştur. Lideri ise Ammar el Hakim'dir¹⁷. Ayetullah Sistani gibi önde gelen bazı Şii şahsiyetler, küçük partilerin birleşerek kurduğu Kanun Devleti Koalisyonu, Davet Partisi, Irak İslam Devrim Konseyi ve Sadr Hareketi gibi başlıca Şii siyasi grupları içine almaktadır¹⁸.

Başlıca siyasi teşekküller;

İslâmî Dava Partisi/Hizbu'd-Da'va el-İslâmî, (1957)

Irak İslâmî Yüksek Konseyi/el-Meclisü'l-A'lâ el-İslâmî el-Irak, (1982)

Sadr Grubu-Hareketi/Cemaâtü's-Sadr,

İslâmî Çalışma Teşkilatı/Münazzemâtü'l-A'mel el-İslâmî,

Irak Ulusal Kongresi/el-Mu'temer el-Irakî el-Vatanî, (1990)

İslâmî Fazilet Partisi/Hizbü'l-Fazile el-İslâmî¹⁹,

Millî İslah Hareketi

Hürler Grubu

Bedir Partisi

Bağımsızlar Bloğu

Irak'ın Birliği İttifakı²⁰

Dolayısıyla Şii İttifakı içerisindeki sorunlar ve güç mücadelesi genellikle Maliki, Abadi, Sadr ve el Hekim arasındadır. Bu durum da İran ve Dini Mercii Ali el Sistani tarafından kontrol edilmektedir²¹.

Irak siyasi yaşamında Sünni düşünce zemininde faaliyet gösteren el-Mustakbel Hareketi ve önde gelen bağımsız Sünni kişiler tarafından temsil edilen parti ve hareketler vardır. Çoğunluğu birbirini rakip olarak gören milliyetçi veya liberal olan bu partileri bir araya getiren faktörlerin başında, tıpkı Şii Ulusal İttifakı'ndaki gibi, mezhepsel aidiyet gelmektedir²².

Başlıca Siyasi teşekküller;

Irak Ulusal Diyalog (Hivar) Cephesi (2005)

Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi (2008)

Ulusal Reform ve Kalkınma Hareketi

Yenilik (Tecdid) Listesi

El Hadba Listesi

Gelecek Grubu²³

Irak'ta Kürtler ve Sünni Araplar içerisindeki siyasi aktör ve partiler arasında yaşanan çekişme, güç rekabeti ve fikir ayrılıklarının aynı Şiiilerde de bulunmaktadır. Ancak Şiiilerin, Kürtlere ve Sünni Araplara nazaran tek avantajının Şii din adamlarının ve İran'ın Şii siyasiler üzerindeki etkisidir. Bu nedenle Şii Irak Ulusal İttifakı içerisinde bulunan siyasi parti ve hareketlerin ciddi sorunlar mevcuttur²⁴.

(15) http://file.setav.org/Files/Pdf/20130920191335_iraksiyasetinianlamaklavuzu.pdf, s.150.

(16) Mustafa Habib, "Şii İttifak" Yaklaşmakta Olan Seçimlerde Ayakta Kalacak mı? <http://www.niqash.org/ar/articles/politics/5561/>

(17) <http://www.alquds.co.uk/?p=338616>

(18) <https://www.ihb.org.tr/public/publish/0/19/irak-raporu.pdf>

(19) Mehmet Ali Büyükkara, a.g.m., s. 410-423.

(20) http://file.setav.org/Files/Pdf/20130920191335_iraksiyasetinianlamaklavuzu.pdf

(21) Ali Semin, "Irak'ta Siyasi Kriz ve Şii Ulusal İttifakı", <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20160626281332.pdf> s.5

(22) <https://www.ihb.org.tr/public/publish/0/19/irak-raporu.pdf>

(23) http://file.setav.org/Files/Pdf/20130920191335_iraksiyasetinianlamaklavuzu.pdf

(24) Ali Semin, a.g.m., s.4.

Din Alimlerinin Topluma Etkisi

Gerek Sünni gerek Şii mercilerinin, cami ve hüseyniyeler (Muharrem ayında Şiilerin matem törenlerini gerçekleştirdikleri yerlerin genel adı) yolu ile topluma çok etkileri vardır. İki mercinin, Irak'ta yaşanan olaylarda ve bazı konularda mutabakata vardıkları gibi ihtilaf yaşadıklarını da görmekteyiz.

Herkesin bildiği gibi Şii alimlerin rolü siyaset sahnesinin her düzeyinde oldukça aktif ve etkilidir. Sünni alimlerin rolü ise pasif ve etkisizdir. Çünkü tek bir mercileri ve tek bir heyetleri yoktur. Bununla birlikte Irak Devleti'nin kurulmasından bu yana Sünni kesimin iktidarda olması da bu pasifliğin ve etkisizliğin önemli bir etkeni sayılabilir²⁵.

Her yönüyle Şii dünyasını şekillendiren Merci-i Taklid Kurumu, sadece geçmişle değil, günümüzde de Irak siyasetini şekillendiren bir özelliğe sahip olmasıyla da dikkat çekmektedir. Safevi devletinin yıkılmasıyla oluşan buhranlı dönemde İranlı ulema önce Kerbela'ya daha sonra Necef'e göçmüştür. Bu tarihten itibaren günümüze kadar, İran kökenli ulema baskın olmuş, Arap kökenliler onların gölgesinde kalmıştır. Merci-i Taklid kurumu ortaya çıktığından beri merci-i taklid-i mutlak seviyesine yükselen hiçbir Arap kökenli âlim yoktur. Bu makama yükselenlerin tamamı İran kökenlidir.

Merci-i Taklid müessesesi 19. yüzyılda Necef'te kurulmuştur. Bu müessesenin Necef'te kurulması buranın tarihiyle, ilmi kurumlarıyla, coğrafi ve toplumsal yapısıyla yakından ilgilidir²⁶.

18. yüzyılın sonlarından itibaren İmâmiyye Şîası'nda dini yönden liderlik, Irak merkezli yürütülmeye başlanmıştır. Bu dönemde İranlı ulema, Irak'ta Necef ve Kerbela'ya göçmüşlerdir. Burada ulema, mali ve dini eğitimlerini devam ettirme yönüyle devletlerden bağımsız bir yapı kurmuşlardır. Bu anlamda 19. yüzyıldan itibaren Necef ön plana çıkmış, bu dönemde Necef'e yoğun

bir şekilde talebe ve dini gelir akışı olmuştur. Öğrenci, alim sayısının ve mali gelirlerin artmasıyla birlikte bunlar arasında bir hiyerarşi oluşmaya başlamıştır.

Merci-i Taklid kurumuyla birlikte Şii dünyası, 20. yüzyılın ortalarına kadar tek bir merkezden yani Irak'tan yönetilmeye başlanmıştır.

Bunun dışında Şiilerin din adamı yetiştirme ve geleneksel faaliyetleri yürütme bakımından bir otorite olarak gördükleri Necef Havzası bulunmaktadır. Aynı zamanda Şiiler içerisinde devletin kurduğu üniversitelerde din eğitimi alan isimler de vardır. Sünniler ise devlet üniversiteleri ve sınırlı olarak medrese eğitimini tercih etmektedirler. Sünnilerin önde gelen din eğitim kurumlarından biri, altı vilayette faaliyet gösteren İmam-ı Azam Külliyesi'dir. Ayrıca Irak işgali sonrası bazı Sünni Arap alimlerin dini bir otorite olarak oluşturdukları Müslüman Alimler Heyeti de faaliyetleriyle öne çıkmış bir yapıdır²⁷.

Her ne kadar Şiiler ülkede önemli bir konuma sahipse de Irak toplumunda halen güçlü bir şekilde varlığını sürdüren Sünni ulema da bir aktör olarak kendini hissettirmektedir. Sünni alimlerin inisiyatifindeki vakfiyeler, 2003 işgalinden sonra âlimlerin ekonomik ve siyasi gücünü kırmak üzere yapılan yeni düzenlemelerle Divan-ı Vakfı's-Sünni adıyla yeniden yapılandırılmıştır. Vakfiye olarak ellerinde on binlerce dönüm arazi, dükkân, mescit ve medrese bulunduran Sünni âlimler, toplumsal mobilizasyonda halen ciddi bir güce sahiptir. Bu güç, hem IŞİD hem de Şii yönetim tarafından yoğun baskı görmelerine neden olmaktadır. Bugüne kadar yaşanan "Vakıflar Savaşı"nda, oranı bilinmemekle birlikte yüzlerce vakfiye mülkü Sünnilerin elinden gasp edilmiş durumdadır²⁸. Sünni Vakfı Divanı, Müslüman Âlimler Heyeti ile birlikte

(25) Hussein Abbas Ali Mohammed Aslan, *a.g.e.*, s.81.

(26) Mustafa Öz, "Necef", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, s.486.

(27) http://file.setav.org/Files/Pdf/20130920191335_irkisiyasetiniamlaklavuzu.pdf, S.150.

(28) "Irak Raporu, 2015", <https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/19/irak-raporu.pdf>

Irak'ta Sünnilerin oluşturduğu iki önemli dini oluşumdan biri kabul edilmektedir. Ancak bu iki oluşum, işgale karşı şiddet kullanarak mücadele etme konusunda farklı duruşlara sahip olmuşlardır²⁹.

Önemli Şahsiyetler ve Merkezler

Şii düşüncenin Irak'taki en önemli ana damarını oluşturan Necef'teki Şii din adamlarından dört önemli isim Ayetullah Ali El Sistani, Şeyh İshak El Feyyad, Seyid Muhammed Said El Hakim ve Şeyh Beşir El Necefi olmakla birlikte³⁰ Şii siyasetin şekillenmesinde etkinliği olan Kazımiyye'li Sadr, Necef'li el-Hakim ve Kerbelâ'lı Şirazi aileleri dikkat çekicidir. Ayrıca el-Ulûm, el-Halisî ve el-Hûî gibi öncü pozisyonda olan aileler de vardır. Irak toplumunda etkinliği hissedilen bu aileler yanında küçük şehirlerde dini liderlerin kendi bölgelerinde oluşturdukları yerel özellik gösteren gruplar da vardır³¹.

48

Yine önemli Şii şahsiyetlerden biri de Batı ile köprü vazifesi gören Ahmet Çelebi'dir Çelebi, Şii olmanın yanında Batı'nın Irak siyasal yapılanmasını oturtmak istediği seküler eksenini temsil etmektedir³².

Dini açıdan önemli merkezler;

-Şiiiler

Necef Havzası Dini Merkezi

Ayetullah Uzma Seyyid Ali Sistani

Mukteda Es Sadr

Seyyid Muhammed Cevad Şehristani

Seyyid Ahmed Safi

-Sünniler

Irak Sünni Vakfı Divanı

Şeyh Ahmed Abdülgafur El Samarrai

Halil İbrahim Hammudi el Samarrai

Müslüman Âlimler Heyeti

Haris Ed Dari³³

Irak'ın Bugünkü Durumu

Bağdat'ın Büveyhiler eliyle Şii ve Sünni diye ikiye ayrılması, aralarında karşılıklı çatışmaları, korkuyu ve fitneyi de beraberinde getirmiştir. Büveyhiler dönemi, Şiiilerin açıktan desteklendiği ve mezhebi bağınazlıkla Şii ve Sünnilerin birbirlerine nefret duygularının besletilerek büyütüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde Sahabeye hakaret edilmesi Sünnileri tahrik etmiş ve aradaki düşmanlığı artırmıştır³⁴.

Şiiiler, ABD'nin Irak'ı işgalinden önce ve sonra Sünnilerle birlikte Bağdat'ta gösteriler düzenlemişlerdir. Her iki tarafın alimleri, Şii-Sünni ihtilafının körükleneyeceğini öngörerek ve "ne Şii ne Sünni İslâmi yönetim" sloganları atarak yeni Irak'ta birlik ve eşitlik istiyorlardı. Amerika ve destekçilerinin, Saddam-Baas yönetimiyle birlikte tutuşturduğu Irak yangınında belki de tarihte ilklerden biri Bağdat'ta işgal günlerinde kendiliğinden yaşandı. Sünnilerle Şiiiler el ele İmâm-ı A'zam camiinde Cuma namazı kıldılar ve dayanışma örneği sergilediler. Hatta, gelecekte etnik, dini ve mezhebi ihtilafın doğacağı, Irak'ın üniter bir yapıda devam etmesinin riskli olabileceği, komşu ülkelerin de bundan etkileneyeceği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Korkulan oldu. Şii ve Sünniler arasındaki mezhebi gerilimin tırmanmasında önemli rol oynamış başta Amerika ve destekçileri, İran ve Suudi Arabistan gibi ülkeler, Irak'taki etnik ve mezhebi gruplar, Şii örgütler, el-Kaide'nin Irak yapılanması ve benzeri örgütler marifetiyle suikastlar, saldırılar ve camilere, dini mekânlara kadar varan bombalamalarla şiddetli derecede bir Şii Sünni kutuplaşması ortaya çıkarılmıştır³⁵. 2005 ve 2008'de ABD'nin Irak'ı yeniden inşa çabaları, Sünnilerle Şiiiler arasındaki gerilimi artırmıştır.

(29) http://file.setav.org/Files/Pdf/20130920191335_iraksiyasetininiamlaklavuzu.pdf, s.160.

(30) <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2017/04/iraq-syria-iran-us-muqtada-sadr-sistani-shiite-najaf-qom.html#iczzArXuLogQw>

(31) Muharrem Akoğlu, *a.g.m.*, s.396.

(32) *A.g.m.*, s.403.

(33) http://file.setav.org/Files/Pdf/20130920191335_iraksiyasetininiamlaklavuzu.pdf

(34) Ahmet Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti*, İstanbul, 2002, s.171.

(35) Mustafa Özcan, "Irak'ta Direnişin İslâmi Vechesi", *Irak Dosyası II*, İstanbul 2003, s. 163- 304.

niler ve Şiiler arasında korkunç bir iç savaşa neden olmuştur³⁶.

Günümüzde Irak'ta yaşanan çatışmaların önemli çoğunluğu mezhepsel boyutadadır. Irak Savaşı'ndan sonra ülkede siyasi istikrarsızlık Sünni-Şii çatışmasına ortam hazırlamıştır. Bu durum, hem Sünnilerin hem de Şiilerin silahlanmalarına neden olmuştur.

Şii Militan Grupları: Şii partiler, her ne kadar resmi olarak bu milislerle ilişkileri olmadığını veya bu grupların sivil alanı ilgilendiren işlerde kullanıldıklarını iddia etseler de, ülkede bu partilerin silahlı kanatlarını oluşturan milis güçlerinin faaliyetleri bilinmektedir. Bu silahlı yapılanmaların önde geleni, başlangıçta Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi'nin askeri kanadı iken sonrasında ondan ayrılıp bağımsız bir harekete dönüşen Bedir Tugayları örgütüdür. Mukteda es-Sadr'a bağlı Mehdi Ordusu milisleri, militan gruplar içinde bir diğer önemli gücü oluşturmaktadır. Mehdi Ordusu'ndan ayrılarak eski Başbakan Nuri el-Maliki'ye yakın bir çizgi izleyen ve Maliki tarafından resmî bir statü kazandırılan Asaibu Ahlu'l-Hak milisleri ve Irak Hizbullah'ı da ülkede dikkat çeken diğer hareketlerdir. Bunlar dışında daha güçsüz ve çok yaygın olmayan yerel Şii milis güçleri de bulunmaktadır.

Sünni Militan Gruplar: Bu grupların ilki ve en büyüğü 1920 Devrim Irak'ta Çekişen Taraflar ve Dinamikler Saddam sonrası dönemde daha da kural dışı hale gelen bu çekişmede en belirgin rekabet unsuru mezhep ve etnik kimlikler üzerinden tanımlanmaktadır. İlmli İslami düşünceyi benimseyen örgütün hedefi işgalci ile savaşmak ve onu Irak topraklarından çıkarmak; özgürlük, onur ve adalet gibi haklarını Irak halkına iade etmektir. Kendi içinde ikiye bölünen örgütten Irak Hamas'ı adlı yeni bir örgüt doğmuştur. Bu silahlı gruplar içinde Irak İslami Direniş Cephesi de ciddi bir tabana sahiptir. Bu üç grup, ideolojik olarak Müslüman Kardeşler hareketine yakındır. Ancak Irak İslami Dire-

niş Cephesi doğrudan Müslüman Kardeşler'e bağlı olduğunu ilan etmiştir. Aynı şekilde Irak İslam Ordusu, Mücahidler Ordusu, Ensar es-Sünne ve Selefi düşünceye sahip diğer küçük gruplardan oluşan hareketler de bulunmaktadır. Eylemlerine 2009'da başlayan Irak Nakşibendi Ordusu adlı grup, Baas çatısı altında hareket etmiştir. Ülkede eski Irak ordusu veya Baas Partisi mensupları tarafından kurulan küçük gruplanmalar ortaya çıkmışsa da bunlar kısa ömürlü olup çok ciddi bir etki yaratmamışlardır. Genel olarak bu gruplar Irak sahasında karşılaştıkları askeri, siyasi hatta ideolojik zorluklara göre birbirleriyle zaman zaman birleşip zaman zaman ayrışmaktadır. Direniş gruplarının siyasi olarak temsil edilmesi konusunda var olan boşluğu doldurma adına siyasi bloklar da oluşturulmuştur. Bunların en önde gelenleri Irak Siyasi Direniş Konseyi ile Irak Cihad ve Kurtuluş Cephesi'dir³⁷.

Batılı güçler, İran'la yakın ilişki içerisinde olabilecekleri veya İran türü bir siyasal yapı ortaya çıkarabilecekleri endişesiyle Irak Şiilerine hep şüpheyle yaklaşmış olsa da³⁸ ABD'nin, Şiiler ile ilişkilerini yoğunlaştırmak suretiyle Irak'ı yeniden şekillendirme çabası içerisine girdiği görülmektedir. Bu durum ABD'nin, Körfez Krizi sonrasında ve yenedünya düzeni perspektifinde yapılandırmayı planladığı Irak'ta kendine yakın Şii grupları arzu ettiği sosyo-kültürel ve politik dönüşümün motor gücü olarak belirlediği anlamına da gelmektedir³⁹.

Irak'ta ki çatışmalar sadece Sünniler ve Şiiler arasında değil, Şiilerin kendi aralarında da yaşamaktadırlar. Bu çatışmanın bir tarafı, son iki yılda Haşdi Şaabi (Millet/Halk Yığınları) adı altında güç göstermeye başlayan Şii milisler, diğer tarafı ise bu milisleri siyasi amaçlarla kullanan Şii siyasi parti ve güçlerdir.

(36) <http://www.informationclearinghouse.info/46749.htm>

(37) "Irak Raporu, 2015", <https://www.ihb.org.tr/public/publish/0/19/irak-raporu.pdf>

(38) Muharrem Akoğlu, a.g.m., s.402-403.

(39) A.g.m., s.425.

2014'ün Haziran ayında Musul şehrinin IŞİD'in eline geçmesinden sonra kurulan Haşşi Şaabi'nin görevi, IŞİD'e karşı savaşan milis gruplarının faaliyetlerini ve kurumlarını düzenlemektir. Ancak gerçekte, milis gruplarının liderleri, hükümet kanadını kontrol altına alarak, çalışma sırasında kendi isteklerini hükümete dayatmaya başlamıştır. Yani tam tersi bir süreç ortaya çıkmış, hükümetin milis gruplarını yönlendirmesi gerekirken, milis grupları hükümeti yönlendirmeye başlamıştır. Milis güçleri giderek, Irak hükümetinin şemsiyesi altından çıkararak, liderleri, dini otoriteleri, iç ya da dış bağlantılarının talimatlarını dikkate alarak hareket etmeye başlamış ve hükümete sadakatleri azalmıştır. Irak hükümetinin bu milis güçlerinin faaliyetlerinin planlanması ve savaş stratejisinde herhangi bir rolü kalmamıştır⁴⁰,

Iraklı Şiiiler arasındaki siyasi-silahlı çatışmaların en belirginini, 2005-2007 yılları arasında Sadır Hareketi'ne bağlı Mehdi Ordusu'yla, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'ne (SCIRI) bağlı olan Bedir Örgütü arasında yaşanan çatışma olmuştur⁴¹.

Önümüzdeki süreçte Şii aktörler arası bir rekabete tanık olunacağı siyasi uzmanlar tarafından öngörüldükçe, seçimlerin silahlı grupların nüfuzuna ilişkin rakiplerin güçlerini ve gerçek yönlerini sınıflandıracığı beklentiler arasında⁴².

Sonuç

Dünyanın en sorunlu bölgesi Ortadoğu, mezheplerin doğduğu, gelişip yayıldığı ve bugüne kadar varlığını sürdürdüğü geniş bir coğrafyadır. Eğer Ortadoğu'da kalıcı etnik ve dini barışın sağlanması, sosyal ve siyasi istikrarın korunması isteniyorsa bu özellikler dikkate alınmalıdır.

2003 yılından beri Irak'ta yaşanan siyasi krizler zaman içinde silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Irak savaşından sonra ülkenin siyasi yapısını şekillendiren temel unsurlar-

dan biri "mezhepler" olmuştur. Saddam döneminde dışlanan Şiiiler ile Saddam sonrası dışlanan Sünniler 2005 yılında yapılan genel seçim sonrası seçim bölgelerinin de net bir şekilde ayrılması ile aralarındaki gerginliği ve kopuşu netleştirmiştir.

Bugün Irak'ta yaşanan çatışmalar ister etnik ister mezhebi açıdan olsun, Irak'ı ve bölgeyi derinden etkilemekte gelecekte de toplumsal düşmanlıkların oluşmasına sebep olmaktadır.

Kaynakça

"Irak Raporu, 2015", <https://www.ihb.org.tr/public/publish/0/19/irak-raporu.pdf>

Akoğlu, Muharrem, Irak'ta Şii Varlığı", Mezhep Araştırmaları, VI/2 (Güz 2013), <http://www.emakalat.com/download/article-file/63780>

Ali, Ahmed Abdullah, "Irak'ta Şiiiler Arasındaki Muhtemel Çatışmalar ve Öngörüler", ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, No.40, ŞUBAT 2016, <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/40/40tr.pdf>

Aslan, Hussein Abbas Ali Mohammed, *Kraliyet Devrinde Irak'ın Etnik Yapısı ve Siyasi Oluşumlar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

Büyükkara, Mehmet Ali, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini nüfusları", Mezhep Araştırmaları, VI/2 (Güz 2013), s.322-323, <http://www.emakalat.com/download/article-file/63778>

Dursun, Davut, "Ortadoğunun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.50, Y.2005.

El-Azzavi, Abbas, *Tarih El-İraki Kadimen ve Haditen*, İrfen Matbaası, Beyrut, 1987.

Habib, Mustafa, "Şii İttifak" Yaklaşmakta Olan Seçimlerde Ayakta Kalacak mı? <http://www.niqash.org/ar/articles/politics/5561/>
http://file.setav.org/Files/Pdf/20130920191335_iraksiyasetini-anlamaklavuzu.pdf

<http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2017/04/iraq-syria-iran-us-muqtada-sadr-sistani-shiite-najaf-qom.html#ixzz4rXuLvgQw>
<http://www.alquds.co.uk/?p=338616>

<http://www.informationclearinghouse.info/46749.htm>

<https://www.ihb.org.tr/public/publish/0/19/irak-raporu.pdf>

Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, İstanbul, 2002.

Öz, Mustafa, "Neccef", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII

Özcan, Mustafa, "Irak'ta Direnişin İslâmi Vechesi", *Irak Dosyası II*, İstanbul 2003.

Semin, Ali, "Irak'ta Siyasi Kriz ve Şii Ulusal İttifakı", <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20160626281332.pdf>

Wiley, Joyce N., *Irak Şiiileri*, Metin Mutanoğlu ve Osman Baş(Çev), Ekin yay., İstanbul, 2004.

(40) Ahmed Abdullah Ali, "Irak'ta Şiiiler Arasındaki Muhtemel Çatışmalar ve Öngörüler", ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, No.40, ŞUBAT 2016, s.2-3, <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/40/40tr.pdf>

(41) <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/40/40tr.pdf>

(42) <http://www.mepanews.com/analiz/5892-sii-anlasmazliklari-tirmanista-irak-sii-savasina-mi-sueriekleniyor.html>